

діалогічних евристик і при цьому використовуються евристики різних видів, то в особистості виробляються такі характеристики професіоналізму, що мають дуже широке застосування, тобто самі перетворюються в загальні способи уявлення реальності і входять як компоненти в інші способи уявлення реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Plavich V. P. Law and Economic under globalization (main tendencies of development) // «The Genesis of Genius», Geneva, Switzerland, April 2015 # 1 – P. 129-133.
2. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: [монографія] / Володимир Плавич. – Одеса: Астропринт, 2011. – 232 с.
3. Plawich W., Suchkow L. (Ukraina). Problemy teologii w zakresie edukacji techiverzne // Miedzynarodna Konferencya Naukowa nt. “Edukacya ogalnotechniczna: dylematy teorii I praktyky”, 26-27 weresien 1995 rok. – Zaceicze K, Bydgoszczy, 1995.

Рибка Наталія Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки, Одеського національного політехнічного університету

УДК 1:175+379.8.091+379.8.093

ФІЛОСОФСЬКА ЕКСКУРСІЯ: ПОТЕНЦІАЛ ТА РИЗИКИ

У статті доводяться освітньо-виховні можливості навчальної екскурсії у процесі викладання філософії. Доводиться природність, традиційність та багатоаспектний позитивний потенціал філософської екскурсії, як форми викладання філософських знань. Демонструються механізми, завдяки яким у процесі філософської екскурсії, як подорожування, виникають передумови до формування філософського світогляду. Також, виявлені складності та ризики які можуть виникати в процесі організації та проведення філософської екскурсії.

Ключові слова: філософська екскурсія, туризм, туристична діяльність, подорож, мандри.

ФИЛОСОФСКАЯ ЭКСКУРСИЯ: ПОТЕНЦИАЛ И РИСКИ

В статье обосновываются образовательно-воспитательные возможности учебной экскурсии в процессе преподавания философии. Доказывается естественность, традиционность и многоаспектный положительный потенциал философской экскурсии как формы преподавания философских знаний. Демонстрируются механизмы, благодаря которым в процессе философской экскурсии, как путешествия, возникают предпосылки к формированию философского мировоззрения. Также, обнаружены сложности и риски которые могут возникать в процессе организации и проведения философской экскурсии.

Ключевые слова: философская экскурсия, туризм, туристическая деятельность, путешествие, путешествия.

PHILOSOPHICAL EXCURSION: POTENTIAL AND RISKS

The article substantiates the educational possibilities of the educational excursion in the process of teaching philosophy. The naturalness, traditionality and multidimensional positive potential of the philosophical excursion as forms of teaching philosophical knowledge are proved. The mechanisms are demonstrated, thanks to which in the process of philosophical excursion, as travel, prerequisites arise for the formation of a philosophical worldview. Also, the difficulties and risks that can arise in the process of organizing and conducting a philosophical excursion are revealed.

Key words: *philosophical excursion, tourism, tourist activity, travel, travel.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Подовжуючи дискусію, щодо проблем викладання філософії в Україні, та з огляду на беззаперечний авторитет філософського знання у сучасному світі, та одночасному їх дефіциті, пошуки нових форм та методів викладання філософії мають велике значення.

Серед тих форм та методів викладання, що актуалізувались останнім часом, виявляється навчальна екскурсія. Як нетрадиційна форма подання навчального матеріалу, екскурсія є тематичним подорожуванням у певному середовищі (штучне середовище музею, реальне міське, природне середовище), що супроводжується певною інформацією за обраною темою [9]. Педагогі[4,6,7] визначають освітньо-виховне значення екскурсій як таке, що слугує накопиченню наочних уявлень і фактів, збагаченню чуттєвого досвіду; допомагають встановлення зв'язку теорії з практикою, навчання і виховання з життям; сприяють вирішенню завдань естетичного виховання.

Дійсно, найширокий спектр освітньо-виховних можливостей екскурсії полягає у її універсальності та комплексності (спирається на чуттєве і логічне, відбувається аналіз, синтез отриманих відчуттів та інформації), невичерпний (предметом екскурсійного дослідження стає весь світ, природа, культура, цілісні реальні об'єкти), гуманітарний (задовольняє духовні, естетичні, інформаційні потреби людини) характер, направлений на особистісний розвиток людини через цілісне світосприйняття.

У педагогіко-дидактичних дослідженнях [4,6,7] навчальної екскурсії виявляється та підкреслюється багато позитивних аспектів, які, безсумніву, притаманні і екскурсії, тематично спрямованій на набуття знань з філософії (філософської екскурсії): здатність не тільки оновити людину, оволодіти її інтересом, але і надати сенс її буттю, здатність стимулювати мотивування до самореалізації, до розвитку своєї особистості, суб'єктивної активності у відносинах «Я – світ»; творчої активної діяльності індивіда, розвинути життєві сили людини – інтелектуальні, емоційні, фізичні, що забезпечує самостійний світоглядний, життєво-практичний вибір і розвиток особистості. Всі ці компоненти навчального процесу можливі завдяки практично необмеженим (у тому числі і у часі) та різноманітним можливостям, що відкриваються у процесі спільної подорожі «Вчителя» та учнів.

Слід відмітити, що екскурсійна форма викладання, це не тільки «мода на туризм», але й вимога часу – завдяки екскурсіям (поїздкам, відвідинам), як формі навчання, у процесі викладання реалізується дуже важливий компонент сучасної освіти – академічна мобільність. Про позитивний вплив академічна мобільність було викладено в багатьох дослідженнях [18], в яких було показано, що академічна мобільність впливає позитивно на всі компоненти інтелектуального капіталу співробітників, його розвиток, засвоєння нових знань, методів і технологій. Видатний сучасний український філософ В. Горський вважає мандрівку «...могутнім засобом формування історичної свідомості, прилучення до історичного минулого...», а також суттєвим фактором виховання «...не лише вільної, а й відповідальної особистості, яка усвідомлює свою причетність до історії й виявляє здатність оцінювати власні вчинки не лише зважаючи на безпосередньо прагматичний ефект, а й з огляду відповідальності за вчинене перед

предками, сучасниками й нащадками, перед своїм народом» [3].

Мета статті. Отже, у нашому дослідженні ми визначимо природність, традиційність та багатоаспектний позитивний потенціал філософської екскурсії, як форми викладання філософських знань. Під «філософською екскурсією» ми будемо розуміти спеціальним чином організовану подорож (можливо і віртуальну), у процесі якої відбувається пізнання певної філософської інформації, її закріплення та заглиблення, емоційне та образне наповнення, набуття правильних когнітивних навичок, стимуляція мотивування до подальшої роботи із темою, а також реалізація виховних задач на прикладах поведінки особистості лектора, або ж історичних осіб про яких йдеться.

Виклад основного матеріалу. Взагалі, людина завжди у подорожах абстрагувалась від процесу простого, механічного переміщення, та зміщувала увагу на сакральному, глибинному змісті, а міфологема «шлях» одна з найбільш відомих та багатих на зміст та сенси.

У дофілософських світоглядних формах – у міфічному і релігійному – у зміст поняття «шлях» закладається уявлення про «шляхи», як такі що вчать правила, законам, вченням, у процесі подолання шляху відбувається духовне становлення та самовдосконалення, прозріння, пізнання добра і зла.

Подібне ставлення характерне і для філософського світогляду: в історії філософської думки ми знайдемо безліч прикладів подібного трактування «шляху»: майже всі мислителі різних епох тією чи іншою мірою подорожували або мали відношення до феномену подорожей, загальновідомо, що перші філософи багато мандрували, фіксуючи у своїх висловлюваннях цінність подорожування, багато хто взагалі сповідували мандрівний стиль життя (софісти, вітчизняний філософ Г. С. Сковорода, життєвим кредо якого було: «жити – значить мандрувати»).

Підтвердження того, що подорожування, мандрування мають неоціненний освітньо-виховний потенціал саме для набуття філософської освіти ми знаходимо на всіх етапах розвитку філософської думки. Починаючи з давньогрецьких філософів (за свідченнями Діогена Лаєрського [3]) скептик Піррон, як воїн армії Александра Македонського дійшов до Індії; Ксенофан все життя провів в тривалих подорожах по містах стародавньої Греції; Фалес з Солоном Афінським плавали на Крит заради спільних досліджень, в Єгипет – заради бесід з єгипетськими мудрецьми, а також для самої подорожі; знаменитий скіф Анахарсис, здійснив подорож із Скифії до Греції; Платон з науковою метою разом з іншими сократиків їздив в Мегари до Евкліда, тоді в Кіренудо математика Феодора, в Італію до піфагорійців, з Еврипідом прибув до Єгипту; Прокл говорив, що філософ повинен бути не тільки священнослужителем одного якогось міста або декількох, але іереєм цілого світу...

За часів Середньовіччя, філософські мотиви подорожування були заміщені релігійними, на місце філософа-андрівника приходив прочанин. Як замітив, Б. Рассел [14] відбувається наростання суб'єктивності, як фактора самовдосконалення, що спонукало людей вдивлятися більше в себе, ніж в навколишній світ, замикалися в своєму внутрішньому спогляданні.

Але, на нашу думку, таке самозаглиблення та сакралізація процесу подолання простору, специфічна для того часу, надала досвіду мандрування рефлексійності, аналітичності, традиція «подорожі за знанням» не переривається. М. В. Соколова вважає, що «Подорожі за знаннями» стають характерною рисою середньовіччя, оскільки після падіння Західної Римської імперії почався занепад і освіти в Європі. У варварських королівствах грамотних людей було вкрай мало, отже, бажаючи отримати освіту були змушені переміщуватись на великі відстані, концентруючись навкруги відомих фахівців [15]. Поїздки з міста в місто і навіть з країни в країну «в пошуках знань» були звичайні для багатьох вчених.

Середньовічна традиція не зникла і у більш пізні епохи, так мотивом подорожей у епоху Просвітництва по Європі стає освіта, так називані «voyagepedagogique», які широко представлені у літературній спадщині жанром шляхових нарисів, тревелогам, та інші [17].

Підсумовуючи, зазначим, що подорожування, переміщення властиві людині із самого початку її існування. На базі туризмознавчих досліджень, що тільки розпочаті, можна стверджувати лише те, що схильність до подорожей виникає у людей, що мають високий рівень пізнавальних потреб, а також розвинену емоційно-естетичну сферу, та тяга до подорожей в більшій мірі властива людям, що живуть в містах, а також, той факт, що сучасна людина задовольняє уподорожах свої освітньо-пізнавальні та естетичні потреби. Отже, головним стає не фізичне переміщення, зміна картинки, а удосконалення емоційної сфери та когнитивних практик, глибоке осмислення навколишнього світу.

Підмічено, що у подорожах людина завжди опиняється у таких умовах, що спонукають її до філософствування – це ситуації дивування, розширені межі знайомого, збагачений життєвий, входження у світ іншої культури, бажання збагнути і пізнати навколишній світ і Всесвіт у цілому, його закони і сутність.

Порівнюючи ціннісні характеристики концепту «Подорож» в російських та французьких прислів'ях З. П. Піменова [13] виокремила такі домінуючі ознаки, що підтверджують існування на рівні суспільної свідомості розуміння того, що: є гостра необхідність у подорожах, оскільки не можна зрозуміти життя, не відчуваючи труднощів в дорозі, але й, подорожі приносять збагачення, знання; виховується любов до рідного дому та необхідність поваги до чужої культури; у подорожі удосконалюються комунікативні та соціальні навички; відбувається навчання стратегічного гнучкого мислення, обережності, обачності, передбачливості.

Тобто в процесі подорожей і мандрівок відбувалося пізнання культурного середовища, духовних досягнень інших народів. На цій основі формувалися відповідні культурологічні принципи, серед яких: 1) порівняння, 2) зіставлення, 3) оцінки; 4) самоідентифікація. в подорожах реалізувалися людські можливості і цінності. А такими були: вибір, свобода; зацікавленість, бажання; дружелюбність. Тут переборювався і фактор ксенофобії, з'являлося відчуття довіри до інших.

Цікаво, що в умовах філософської екскурсії вдається штучно створити всі передумови виникнення філософії: забезпечуємо дозвілля – вільний для роздумів час, інтригою пригод викликаємо цікавість до пізнання навколишнього світу, ставимо в ситуацію зіткнення та співставлення культур, поглядів, звичок.

Таким чином, навчальна екскурсія, то як форма викладання філософії, звична та традиційна, вона має великий навчальний потенціал, а тому є необхідним елементом системи філософської підготовки.

Отже, щасливою обставиною для самої філософії є те, щомандрування, подорожі, екскурсії тощо, виявляються досить популярним сьогодні видом діяльності, говорять по існуванні «дискурсу мобільності», навіть сучасну людину Габріель Марсель [10] назвав *Homoviator* – «людина мандруюча», якій притаманні мандрівні умови існування. Часто до «мандрівних умов існування» спонукають війни, соціальне планування (насиленницьке або умовно добровільне), природні та антропогенні катаклізми, руйнівні наслідки яких в урбанізованому світі стають колосальними

Про такий стан свідчить активний науковий інтерес до подорожі та її інституалізованого та комерціалізованого варіанту – до туризму. Формується окрема наукова галузь – туризмологія, а також філософський напрям – «філософії туризму», де туризм, подорожі, мандрування розглядаються як суспільний рух та соціокультурний феномен, як внутрішня екзистенційна потреба та суть особистості в умовах сьогодення [1,8,11,12,16,19].

В результаті наукових досліджень, феномен туризму було названо якісною характеристикою глобального суспільства, який концентрує в собі географічний, життєвий, соціальний, культурний рівні простору і задає вектор їх взаємодії у полі глобального туризму.

Разом з тим, були з'ясовані і негативні тенденції та ризикогенний потенціали, що пов'язані з

функціонуванням туристичної індустрії: туристична галузь істотно впливає на культурний простір, диктуючи йому власні цінності, підпорядковуючи його своїм цілям і завданням, ставлячи таким чином питання про автентичність культурних об'єктів, цілісності, гармонійності культурного ландшафту. Глобальна туристська експансія ставить питання про загрозу зміни орієнтирів ідентичності, найбільш небезпечним наслідком представляється ризик втрати ідентичності, що тягне за собою ціннісну деструкцію, неузгодженість цінностей або аномії, а також спробу конструювання штучної ідентичності на основі стереотипів феномена туризму.

Як ми вже вище визначили, масовий туризм, викликаний глобалізацією та ідеалами суспільства споживання, створює певні ризики: у процесі створення, організації та реалізації філософської екскурсії ми наражаємося на небезпеку заразитися всіма «комерційними хворобами». Прикладом можуть бути сучасні практики масових комерційних поїздок за науковим стажуванням або ж «науковий туризм» організовані швидкоход «бізнесменами від освіти та науки», в наслідок яких відбувається профанація і ідеї наукового стажування і академічного обміну.

Показником саме цього різновиду туристичної діяльності є частоти та короткостроковість відвідувань тієї чи іншої країни, відвідуванню загальновідомим «брендовим» пам'яткам, перевага віддається перевіреним «туристичним стежкам», практичне сходячи з них, туристи-споживачі остаються повністю не обізнаними із культурою, мовою, побутом, звичаями той країни, у якій побували...

Сучасний подорожуючий намагаючись уникнути всякої небезпеки та несподіванок, користується послугами туристичних фірм та агентств. Туристичний бізнес в конкурентній боротьбі виробляє все більше і більше продукції, намагаючись з привабити досвідчених мандрівників та новачків. Вуколов В. Н. [2], досліджуючи туристичну діяльність, підкреслює, що у тривалих подорожах, які переживав Конфуцій, відбулось зміцнення його філософії і життєвих принципів. При цьому складності, що виникали у подорожі, Конфуцій вважає сприяють самовдосконаленню: «Я радість знаходжу і в тому, коли живу на висівках з водою, сплю, підклавши долоньку під голову...». Постійно дізнаватися нове, удосконалювати себе в подорожі або вчиться у подорожуючих – важливий постулат конфуціанства. Отже, саме несподіванки, небезпеки, критичні ситуації складають найбільшу когнитивну цінність подорожі, вони сприяють світоглядним зсувам, але високий сакральний, екзистенційний зміст підмінюється на вульгарну «данину моді та демонстрацію неробства».

Оптимістичні тенденції вже можна знайти – вже позначились точки біфуркації, моменти, які дають надію, що ситуація зміниться кардинально. В ситуації, коли подорожі у просторі втратили свою привабливість, а оскільки подорожі у часі, технічно поки що неможливі, набувають популярності подорожі у «простір сенсу».

Можна відмітити, що набирають масштабу такі соціальні рухи, як «сучасний номадізм», суспільствоцифрових бродяг, все більше людей віддають перевагу самостійним подорожуванням, у яких вони можуть зануритися у нове для себе середовище. Так з'являється феномен культурного туризму у вигляді екологічного, літературного, науковий, освітній туризм. У феномені культурного туризму стикаються два прагнення, а саме прагнення туриста до естетичного сприйняття цінностей культури і прагнення господарюючого суб'єкта заробити за рахунок бажання туриста морально і духовно збагатитися.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, філософська подорож, подорож із метафізичних причин (філософська екскурсія), мають багатовічну традицію, як освітня технологія перевірена, та є важливішим та необхідним етапом філософської освіти.

Але як у форми викладання філософії, маються складності, такі як, наприклад, насамперед, дорожнеча та організаційні складності. Крім того, у ситуації тотальної комерціалізації туристичної галузі, існують ризики втрати того високого змісту, що природньо притаманний людині (виживання, розширення світоглядних горизонтів, усвідомлення себе через співставлення

із світом).

ЛІТЕРАТУРА

1. Всеукраїнський круглий стіл «Філософія туризму». – К.: [б. в.], 2002. – 145 с.
2. Вуколов В. Н. Философия Конфуция как методологическая основа исследований туристской деятельности // Автономия личности. – 2011. – №1 (3) – С.82-89.
3. Горський В. С. Подорож як феномен культури / В.С. Горський // Всеукраїнський круглий стіл «Філософія туризму». – К.: [б. в.], 2002. – 145 с.
4. Дашевська І. М. Екскурсія як засіб особистісного розвитку// І. М. Дашевська http://virtkafedra.ucoz.ua/e1_gurnal/pages/vyp7/konf1/Dashevaska.pdf.
5. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов/ Диоген Лаэртский; пер. М. Л. Гаспарова. - М.: АСТ: Астрель, 2011. – 570с.
6. Ковалева А. Н. Педагогический потенциал образовательного туризма в системе непрерывного образования человека [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А. Н. Ковалева. Великий Новгород, – 2013. – 28 с.
7. Коробкова Е. Н.Образовательное путешествие как педагогический метод: автореф. дис. ... канд. пед. наук. СПб. – 2004. – 26с.
8. Малахов В. А. Апологія туризму. Екзистенційно-етичний сенс туризму як різновиду подорожування. Філософські нариси туризму// В. А. Малахов. – К., 2005. – С.123.
9. Малахова Ж. Д.Викладання соціології: досвід інноваційних прийомів[Текст]: навч. посіб. /Ж. Д. Малахова, В. М. Огаренко.– К.: ЦУЛ, 2008.– 280 с.–Режим доступу: <http://pidruchniki.com/12920522/sotsiologiya/ekskursiya#513>.
10. Марсель, Г. Homo viator[Текст] /Г. Марсель; пер. В. Й. Шовкун.– К.: КМ Akademia, Пульсари, 1999.– 320 с.
11. Ніколенко К. В. Філософія туризму в системі філософського знання / Ніколенко К. В., Булатова Т. С., Нога В. . // http://www.rusnauka.com/18_APSN_2014/Philosophia/4_172889.
12. Опейда Л. Туризм як внутрішня потреба екзистенційного оновлення особистості / Л. Опейда, А. Опейда //Соціологічні студії. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, – 2015. – С. 43-46.
13. Пименова З.П. Путешествие/voiage в пословицах и поговорках/ З. П. Пименова // Лингвокультурология. 2014. – №8 – С.146-149.
14. Рассел Б. История западной философии /Бертран Рассел. Под ред. В. В. Целищева. – Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2001. –992 с.
15. Соколова М. В. История туризма Учебное пособие. – М.: Мастерство, 2002. – 352 с. –Режим доступу:http://tourlib.net/books_history/sokolova22.htm.
16. Солопов О. В. Культурный туризм как философская проблема/ Солопов О. В.// Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – 2014. – №1.– С.73-80.
17. Стефко М. С. Идея и практика «образовательного путешествия» (конец XVIII-начало XIX вв.): [путешествие с целью получения образования] / М. С. Стефко // Высшее образование в России : науч.пед. журн. МОН РФ. 2009. – № 2. – С. 145-150.
18. Урри Дж. Мобильности/ Урри Дж. // Мониторинг. – 2012. – №5 (111).– С.197-252.
19. Філософія туризму: [навч. посібник]/ В. С. Пазенок (голова ред.кол.), В. К. Федорченко (упоряд.) – К.: Кондор, 2004. – 268 с.